

Dr. Albinas Visockis

KARIAI KATALIKAI RUSIJOS IMPERIJOS ARMIJOJE TURKESTANE

Nors po trečiojo Lietuvos - Lenkijos valstybės padalijimo Lietuvai susidarė sąlygos atkurti prarastą nepriklausomybę bei savąją kariuomenę tik Pirmojo pasaulinio karo metais, 20 a. Lietuvos armija neatsirado tuščioje vietoje. 1918 m. lapkričio 23 d. paskelbtame pirmajame įsakyme Lietuvos kariuomenei minimi karininkai (ir kareiviai) buvo susiję su tarnyba Rusijos imperijos karinėse struktūrose.

1918 m. dar iki oficialaus Lietuvos kariuomenės sukūrimo buvo planuojama, kad Lietuvos ginkluotųjų pajėgų branduolį sudarys 1917 m. Rusijos teritorijoje susiformavę lietuviški daliniai. Mat pirmojo pasaulinio karo metais Rusijos kariuomenėje tarnavo apie 25000 iš etnografinės Lietuvos kilusių karių. Tų pačių metų gruodžio 22 d. Smolenske buvo įkurta Lietuvių dalių formavimo komisija, jai vadovavo P.Gužas. Jau 1918 m. pagal atskiros lietuvių divizijos sukūrimo projektą buvo įsteigti keturi lietuvių pėstininkų batalionai, raitelių divizionas, kūrėsi kitos karinės dalys. Iš viso tuomet šiuose lietuviškuose daliniuose buvo apie 3000 karių¹. Deja, bolševikams atėjus į valdžią Rusijoje, jie buvo išformuoti ir negalėjo grįžti į Lietuvą, nes buvo laikomi organizuota jėga. Tačiau atskiri asmenys sugebėjo pasiekti Tėvynę ir nepriklausomybės karų metu, o pirmaisiais savosios armijos formavimo dešimtmečiais sudarė jos karininkijos branduolį.

¹ Tamašauskas K. Kovų ir Pergalių metai. 1918-1920. Kardas. 1993. Nr. 4. P.6.

Lietuvos istoriografijoje iki šiol plačiau nėra nagrinėta, kur ir kiek tarnavo Lietuvos gyventojų, paimtų į Rusijos imperijos kariuomenę, kiek jų sąmoningai patys pasirinko kario profesiją. Kai ši tema paliečiama, dažniausiai minimi Pirmojo pasaulinio karo metai, kaip svarbiausieji Lietuvos nepriklausomybės atkūrimui. Tačiau tuo metu, kai mūsų žemes buvo užgrobusi Rusija, lietuvių ir kitų tautybių Lietuvos gyventojų Rusijos imperijos armijoje buvo visą laiką. Kadangi mes nagrinėjame šio karo, kaip savosios istorijos laikotarpį, Lietuvos vyrus "savinasi" kaimyninės tautos, visų pirma lenkai, o pastaruoju metu ir baltarusiai.

Dėl nacionalinio atgimimo metu kilusio liaudies priešiško didžiajai Lietuvos dvarininkijai bei dėl kruvinių susidūrimų su Lenkija už savo nepriklausomybę, mes iš savo paveldo išbraukėm didelę dalį Lietuvos bajorų kultūrinio palikimo. Tai pasakytina ir apie karo istoriją. Dažnai praeičiai taikydami šiandieninius tautiškumo standartus savanoriškai atsisakome kelių savo krašto laimėjimų šimtmečių vien todėl, kad to meto žmonės kalbėjo ar rašė nelietuviškai. Prie šio požiūrio formavimosi prisidėjo oficialioji Rusija, kuri, ypač po 1861 metų reformos, Lietuvoje tautybes siejo socialiniu-lyguminiu principu. Laikantis šito principo, kiekvieną Lietuvos bajorą buvo galima vadinti lenku, o visą valstietiją - lietuviais. Buvo siekiama įdiegti mintį, kad lietuviai nėra Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybingumo tradicijos paveldėtojai ir tegali pretenduoti į savarankiškos etninės kultūrinės raidos teisę². Ir nors apie tokį mūsų požiūrio nepagrįstumą pradėjo kalbėti Jonas Basanavičius³, Adomas Jakštas⁴ dar prieš atgaunant nepriklausomybę, o S.Šalkauskis⁵ apie tai rašė prieš Antrąjį pasaulinį karą, tačiau ir šiandien tebėra paplitusi nihilistinė pažiūra į Lietuvos povytautinę bajoriją. Beje, jaunosios kartos istorikų (E.Aleksandravičiaus, A.Kulakausko, R.Lopatos) darbuose mažiau jaučiamas šis stereotipas⁶.

Šio straipsnio tikslas - remiantis Sankt Peterburgo, Kazanės ir Taškento archyvų medžiaga, išryškinti ir užpildyti Lietuvos 19 a. - 20 a. pradžios karo istorijos tyrinėjimų spragas.

Atrenkant archyvų medžiagą, buvo vadovautasi vienu kriterijumi - priklausymu vyraujančiai Lietuvoje katalikų religijai, nes to meto dokumentuo-

² Aleksandravičius E. Tautinio identiteto link: 1852-1854 m. "mokinių byla" // Kultūros barai. 1990. Nr. 7-8. P.96.

³ Sapalius J. (Basanavičius J.) Priedėlis prie lietuviško klausimo. Chicago. 1905. P.28.

⁴ Jakštas A. Lenkų ir rusų spauda apie Lietuvą // Draugija.

⁵ Šalkauskis S. Geopolitinė padėtis ir lietuvių kultūros problema// Židinys. 1938. Nr. 56. P.597.

⁶ Kulakauskas A. "Šaka, atskilusi nuo tautos". Lietuvių bajorijos ir LDK bajoriškosios kultūros vaidmuo lietuvių tautiniame atgimime// Sietynas. 1988. T.III. P. 75-96; Lietuvos atgimimo istorijos studijos. V., 1990. T. I; Lopata R. LDK kultūros paveldas ir orientacija į etnografinės vertybes// Kultūros barai. 1992. Nr. 11. P.72-75, ir etc.

se tautybė nebuvo nurodoma, o pavardės negali būti tikslus identifikavimo rodiklis. Čia nebus kalbama apie pačių asmenų savęs priskyrimą vienai ar kitai tautai ir tokio priskyrimo objektyvumą. Visi piliečiai, susiję su istorinės Lietuvos teritorija, turėtų būti mūsų tyrinėjimų objektas. Tokia nuostata atseitje padėtų išvengti vienareikšmių tvirtinimų, ypač kitų tautų istoriografų, apie lenkus ar jų dalinius, dalyvavusius 19 a. kariniuose konfliktuose. Lenkais Rusijoje ir kitose šalyse dažniausiai buvo vadinami visi su buvusia bendra Lietuvos ir Lenkijos valstybe sietini katalikai.

Požiūrio prietaringumą į lietuvių tautinį atgimimą rodo toks pavyzdys: 1913 m. liepos 7 dieną Novoaleksandrovsko (Zarasų) parapijiečiai (Dom.Mukšta, A.Bliakis, M.Beinaras ir kiti), turintys panašias lietuviškas pavardes skundžiasi Rusijos imperijos aukščiausiai katalikų bažnyčios vadovybei, kad "pora lietuvių, aršių nacionalistų, priskiriančių save prie inteligentų", remiami kunigų Liasovskio ir Kržižanovskio (šitos pavardės laikomos lenkiškomis), skleidžia lietuvybę⁷.

Nuo karo su Napoleonu iki Pirmojo pasaulinio karo Rusijos imperijos armija visą laiką didėjo. Daugėjo ir lietuvių šioje kariuomenėje. Bet vykdant daugumos kolonijinių valstybių politiką, Lietuvos gyventojams dažniausiai teko tarnauti toli nuo gimtųjų namų. Karininkai, ypač po 1831 m. ir 1863 m. sukilimų, kuriuose jie aktyviai dalyvavo, buvo sąmoningai siunčiami tarnauti į kitą imperijos pakraštį.

Dažnai ten atsidurdavo ir tie Lietuvos katalikai, kurie baigdavo mokslą Vilniaus karo mokykloje (Vincio Grigaliūno-Glovackio pavyzdys. 1910 m. jis tapo VII Turkestano šaulių bataliono adporučiku⁸). Šios karo mokyklos ryšius su Lietuva reikėtų tyrinėti atskirai.

Didžioji dalis katalikų karininkų baigė karo mokyklas toli nuo gimtinės (pvz., Kazys Musteikis - Orienburge). Dalis jų ir gimnazijose mokėsi toli nuo tėvų žemės. Štai Turkestane 1906 m. iš štabo kapitonų į kapitonus buvo pakeltas katalikas dvarininkas Vladislovas Demboveckas. Šio karininko (Дембовецкаго), gimusio 1869 m., dokumentuose nurodoma, kad gimnaziją jis baigė Verne (dabar Alma Ata), pėstininkų junkerių mokyklą - Kazanėje⁹.

Kiek galima spręsti iš turimos medžiagos, didžiausia dalis karininkų, susijusių su lietuvių nacionaliniu judėjimu, buvo baigę karo medicinos ir karo teisės mokyklas. Tačiau armijoje buvo ne tik karo, bet ir civilių mokyklų

⁷ Centrinis valstybinis istorinis archyvas Sankt Peterburge (toliau - CVIA SP). F.826 (Концелярии Могилевскаго Архиепископа Метрополита всех Римско-Католических Церквей в Российской империи). Ар.3 В.26 (Наряд одьбщим бумагам). L.134.

⁸ Centrinis valstybinis Uzbekistano archyvas (toliau - CVUA). F.850 (Концелярия 20 Туркестанского Линейнаго Баталюна). Ар.1. В.101 (Именные списки офицеров и классных чиновников) L.170.

⁹ CVUF. F.850. Ар.1. В.55 (Приказы по войскам ферганской области о лном составе). L.176.

auklėtinių. Štai 1907 m. Peterburgo konservatoriją baigė fleitistas, vėliau karo kapelmeisteris Florijonas Valeika. Jis dar studijų metais tapo kirasyrų pulko kapelmeisteriu, o 1909-1914 metais tarnavo karo laivyne¹⁰.

Rusija 19 a. iš Orienburgo gubernijos vykdė aktyvią karinę ekspansiją Centrinėje Azijoje. Kazachų ir turkmėnų klajoklių apgyvendintos stepės skyrė Orienburgą nuo Chivos bei Kokando chanatų ir Bucharos emyrato. Ši gubernija buvo tapusi trėmimų vieta ir ne vienas toli nuo tėvynės atsidūręs tremtinys, būdamas išsilavinęs žmogus, įsijungė į europiečiams nežinomo krašto mokslinius tyrinėjimus. Bet jų darbais dažnai pasinaudodavo rusų kolonizatoriai, kartais pavergdami net vietinius gyventojus. Čia buvo ištremti Vilniaus universiteto auklėtiniai: Tomas Zanas, Adomas Suzinas, Adolfas Januškevičius ir kt., Kražių gimnazistai: Viktoras Ivaškevičius, Aloyzas Peliokas, Mykolas Suchockis, Jonas Vitkevičius. J. Vitkevičius išgarsėjo labiau už kitus. Jis, būdamas penkiolikos metų, pradėjo kariauti V reguliariosios kariuomenės batalione Orsko tvirtovėje ir sugebėjo užsitarnauti Rusijos diplomato vardą. Jo žinias panaudojo vienas nuožmiausių Azijos užkariautojų Orienburgo generalgubernatorius Vasilijus Perkovskis. Rusai pasinaudojo J. Vitkevičiaus kelionėmis į Bucharą ir Chivą, ruošdami žygius prieš šias valstybes. Ir kitų mokslininkų surinktomis žiniomis buvo pasinaudota karinių ekspedicijų ar diplomatinių derybų metu. Štai ką rašė T. Zanas K. Chodkevičiui 1834 m. pabaigoje: "A. Suzinas... išvyko pas sultoną Baimuchamedą... surinkti žinių tiek apie Chivos įstaigų, tiek ir pačių kirgizų (taip 19 a. vadino kazachus - A.V.) nuomonės dėl pono Karelino tvirtovės (Novo Petrovskaja - A.V.) ant Kaspijos jūros kranto, laimingai įkurtos gegužės 3 d."¹¹. A. Suzinas kurį laiką dėstė matematiką Nepliujevo karo mokykloje. Šiandien šių tremtinių-kareivių-keliautojų surinkta medžiaga - vertingas istorinis etnografinis kolonijinio užkariavimo epochos šaltinis. A. Januškevičiaus dienoraščiai išspausdinti Kazachstane¹². Todėl turime pripažinti, kad užkariaujant Centrinę Aziją, deja, dalyvavo ir nemažai Lietuvos vyrų. Orienburgo kuratu ir Atskirojo korpuso kapelionu tuomet tarnavo vilnietis K. Zelionka¹³.

Kaip ir būdinga visiems kolonizatoriams, Rusijos kariuomenė žiauriai kovojo su vietiniais gyventojais¹⁴. Ir po Kokando valstybės žlugimo kolonizatoriai turėjo ginklu slopinti pasipriešinimą. Iki pat Pirmojo pasaulinio karo čia daugėjo Lietuvos vyrų, atliekančių karinę tarnybą. Liūdnai Lietuvos istori-

¹⁰ Gulmanas V. Kapelmeisteris iš Gervėčių //Kardas. 1993. Nr. 4. P.46.

¹¹ Citata pagal: Grickevičiaus V. Dešimt kelių iš Vilniaus. V., 1972. P.83-84.

¹² Янушкевич А. Дневники и письма из путешествия по казачьим степям. Алма-Ата. 1966.

¹³ CVIA SP. F.826. Ap.3. B.70 (О Оренбургском костеле). L. nepumeruoti.

¹⁴ CVUA. F.715 (Подготовительные материалы к составленной полковником Серебrenниковым публикации документов). Ap.1. B.26b; 69 (Материалы для истории завоевания Туркестанского края).

joje pagarsėjęs Vilniaus generalgubernatorių karo apygardos kariuomenės vadas (1865-1866 m.) Konstantinas fon Kaufmanas kurį laiką buvo Turkestano generalgubernatoriumi ir vadovavo užkariavimams.

Vienas iš iškiliausių Turkestane tarnavusių asmenybių - Jonas Spudulis. Jis gimė 1860 m. sausio 19 d. Pašvinių kaime, Padubysio valsčiuje, Šiaulių apskrityje. 1881 m. baigė Šiaulių gimnaziją ir išvyko į Maskvą studijuoti medicinos, bet jau kitais metais perėjo į Sankt Peterburgo karo medicinos akademiją ir ją 1885 m. baigė. Jau studijų metais jis buvo veiklus lietuvių studentų būrelio narys, rankraštinio laikraščio "Žinių nešėjas" leidėjas (drauge su P. Matulioniu išleido 10 numerių). Liaudies švietėjo Jono Katelės užsakymu Panemunėlio klebonas kartu su Povilu Matulioniu parengė ir išleido pirmąjį lietuviškąjį uždavinyną¹⁵. Būdamas kalbininkas mėgėjas, jis bendradarbiavo su Filipu Fortunatovu ir daugeliu lietuvių kalbos tyrinėtojų. Už Kurtuvėnų tarmės aprašą 1889 m. Rusijos geografų draugija apdovanojo J. Spudulį specialiu medaliu. Jis buvo ir draudžiamosios lietuvių spaudos ("Aušros", "Varpo", "Žinyčios" ir kt.) bendraautorius. Apie 1893 m. J. Spudulis Sankt Peterburge apgynė medicinos daktaro disertaciją. Turkestane jis tarnavo Taškento ir Samarkando miestuose.

Kita žymi mūsų asmenybė - Jonas Gaidys-Gaidamavičius, Vinco Kudirkos bendraražygis, vienas iš "Varpo" steigėjų, pirmojo numerio įžanginio straipsnio (išdėstyta "Varpo" programa) ir pirmojo grožinės literatūros kūrinio "Varpe" autorius. Jis nuo persekiojimų pasitraukė ne į Ameriką, kaip dauguma kitų, bet į Vidurinę Aziją. Petras Leonas apie jo gyvenimą ten rašė: "1893 m. birželio vidury buvo atkeltas iš Petro-Aleksandrovsko, kuris yra netoli Chyvov, upės Amudarijos kranto, Taškentan gydytojas (...) Vyresniajam sūnui jau metas buvo stoti gimnazijon, tai Gaidžio vyriausybė ir perkėlė jį Taškentan, paskyrus karo ligoninės jaunesniuojų ordinatorium. (...) Gaidžiams apsigyvenus Taškente, lietuvių kolonijėlė pagyvėjo: mes dažnai susitikdavom Gaidžių arba mūsų bute pasisvečiuoti. Alga Gaidžio buvo nedidelė, o šeima didelė. Jam reikėjo rūpintis įsigyti laisvą gydytojo praktiką. Gaidys buvo gabus žmogus, sumanus gydytojas, geras diagnostikas. Jam gana greitai pavyko įsigyti gerą praktiką. Na ir daug atsidėdavo jis savo profesijos darbui: priešpiet darbas ligoninėje, popiet, trumpai pamiegojęs, priimdavo ligonius savo bute; čia pabaigęs, vykdavo miestan lankyti savo gydomų pacientų. (...) "¹⁶ J. Gaidys-Gaidamavičius į Turkestaną atvyko 1890 m. rudenį ir kitų metų birželio 16 d. (senu st.) pradėjo dirbti Piotro Aleksandrovsko karo ligoninėje civiliniu jaunesniuojų gydytoju. 1893 m. pradėtas kilnoti iš vieno dali-

¹⁵ Gailutis J. Užduotinas, tai yra Rankius užduočių aritmetikos, arba rokundos mokslo. Tilžė. 1885.

¹⁶ Citata pagal: Šaltenis R., Streikus A. Neužtarnauta užmarštis // Literatūra ir menas. 1986 m. spalio 11 d.

nio į kitą, rugpjūčio 10 d. (senu st.) visam laikui apsigyveno Taškente. Nuo 1895 m. buvo vyresniuoju gydytoju. 1908 m. jis buvo paleistas į pensiją su kolegijos patarėjo laipsniu, prilygstančiu pulkininko laipsniui, su teise nešioti karininko uniformą. Į Lietuvą parsivežė Šv. Stanislavo ir Bucharos aukso žvaigždės ordinus bei imperatoriaus Aleksandro III atminimo sidabro medalių su aleksandrine juosta¹⁷.

Turkestane tiek karių, tiek ne karių lietuvių buvo nemažai. 1897 metų gyventojų surašymo duomenimis, Ferganos srityje katalikų buvo 0,1%, Samarkando - 0,18%, Semirečjės - 0,02%, Syrdarjos - 0,2%, Užkaspijo - 1,25%. Žinodami vietinių gyventojų gausumą ir tai, kad jie čia sudarė absoliučią daugumą, galime konstatuoti, jog toks katalikų skaičius tarp ne musulmonų buvo didelis. Dokumentuose lietuviai nėra išskirti tik Užkaspijo srityje, greta rusų skiltyje "kiti" buvo vardinta: armėnai - 1,1%, lenkai - 1,0%, lietuviai, vokiečiai ir žydai - 1,0%, kiti - 0,4%¹⁸. Nors šie duomenys yra apytiksliai, bet jais galima vadovautis. Katalikų buvo net nedideliuose pasienio miestuose. Štai Ošo mieste 1897 m. gyveno 32886 musulmonai, 995 stačiatikiai, 5 sentikiai, 189 katalikai, 46 judėjai, 47 protestantai, 9 nekrikštyti žmonės. Verno mieste 1900 m. gyveno 68, Džarkento - 79, Piškeko - 12, Kopalio - 8 ir etc.¹⁹. Turkestane gyvenančių katalikų visą laiką nuolat daugėjo. 1879 m. Taškente gyveno 329 katalikai vyrai ir 60 katalikių moterų²⁰. 1888 m. sausio 1 d. duomenimis, šio miesto įguloje tarnavo 33 katalikai generolai, štabo ir vyresnieji karininkai, 12 klasinių valdininkų, 55 jų šeimų nariai, 64 žemesniųjų laipsnių kariai. Katalikai minimi Auliete, Čimkente, Džiuleno tvirtovėje, Kazalinsle, Perovske, Turkestane (mieste), Port Aleksandrovske ir kt.²¹.

Lietuvių karių galima ieškoti ir kitose imperijos srityse. Katalikai tuomet sudarė 3,3% Sankt Peterburgo, 1,2% - Maskvos, 1,88% - Kazanės miestų gyventojų²². Kazanės gubernijoje gyveno 2655 katalikai, to meto statistikoje vadinti lenkais. (1862 metais - 653; iš jų 604 vyrai ir 49 moterys. Žinynas

¹⁷ Šaltenis R., Steikus A. Atsiliepė // Literatūra ir menas. 1987 m. gegužės 30 d.; Būtėnas J. Vinco Kudirkos bendražygiai. V., 1993. P. 23.

¹⁸ CVUA. F.1 (Канцелярия Туркестанского генерал - Губернатора). Ар.13. В.61. (По прошению жителей гор. Ташкента римскокатолического исповедания L.19, 32; Россия. Полное географическое описание нашего отечества. Т. XIX. Туркестанский край. СПб. 1913.

¹⁹ Первая Всеобщая перепись населения Российской империи. 1897. СПб. 1904. Т. XXXIX (Ферганская область). С.2; CVUA. F.269. (Сыр-даринский областной статистический комитет). Ар.2. В.3068 (Въдомость Но 2 о народнаселении въ Семиръческой области по вѣроисповѣданьямъ за 1900 годъ). L. непубликуоти.

²⁰ CVUA. F.36 (Управление Начальника гор. Ташкента). Ар.1. В.1677. (Материал к годовому статистическому отчету за 1879 г.) L.73.

²¹ CVUF. F.269. Ар.1. В.5. (Дело с материалами для Всеподданнейшаго отчета за 1888 год). L.27-312.

²² Пинегинъ М. Казань въ ея прошломъ и настоящемъ. СПб. 1890.

nurodo, kad dauguma vokiečių ir lenkų - tarnautojai ir kariškiai.). Miesto bažnyčios klebonas kartu buvo ir karo apygardos karinis kapelionas²³.

Pavyzdžiui, katalikų 1882 m. kai kuriose Rusijos gubernijose ir srityse buvo:

Tambovo gubernijoje -	1492,
Viatkos " -	676,
Simbirsko " -	896,
Ufos " -	210,
Orianburgo " -	1996,
Permės " -	1568,
Omsko " -	1424,
Tomsko " -	8566,
Irkutsko " -	3135,
Jenisiejaus srityje -	4098,
Užbaikalės " -	1236,
Primorės " -	844.

Tad ateityje tyrinėti yra ką. Tačiau reikėtų nepamiršti, kad statistikoje katalikai dažniausiai buvo vadinami lenkais²⁴.

Kad katalikų kariškių daugėjo, liudija ir tai, jog Turkestano karo apygardos štabas pasiūlė komandiruoti ar skirti į apygardą karo kapelioną, nors kurį laiką valdžia tam priešinosi. Mat kareiviai buvo prisaikdinami pagal savo tikėjimą jų dvasininko²⁵. Taip baigėsi gana ilga Turkestano krašto katalikų kova už teisę statyti savo bažnyčią ir turėti kunigą. Pirmoji katalikų karo koplyčia Taškente buvo įrengta 1883 metais buvusio Karinio susirinkimo senajame pastate. Po susirašinėjimo su Karo ministerija, karo kapelionu ir krašto katalikų kuratu buvo paskirtas "Imperatoriškosios Romos-Katalikų Dvasinės Akademijos Žydų kalbos lektorius ir Bažnytinių apeigų dėstytojas, Teologijos magistras, dvasiškis Justinas Pranaitis"²⁶. Gyvendamas Sankt Peterburge, jis kartu dėstė tikybą Antrojo kadetų korpuso mokiniams - katali-

²³ Памятная книжка Казанской губернии на 1861 и 1862 год. Казань. С.22, 29, 30; Памятная книжка Казанской Губернии за 1889-1890 годъ. Казань. 1890. С.8, 13, 99.

²⁴ CVIA SP. F.826. Ар.3. В.87 (отчеты по управлению Римско-католической духовной академии и статистические ведомости о приходах Могилевской архиепархии). L. nepašneiguota.

²⁵ Свод законов Российской империи. СПб. 1838. Ч.4. С.106.

²⁶ CVUA. F.1. Ар.13. В.61. (Могилевскій Архиепископъ Митрополитъ всѣхъ Римско-Католическихъ въ Россійской Имперіи церквей - Турк. Генералъ Губернатору. 1 июня 13. 1902. Н.29280 Л.40.

kams²⁷. Ši neeilinė asmenybė labai daug prisidėjo prie lietuvių sutelkimo Taškente ir visame Turkestane. Bažnyčios ir koplyčios buvo statomos ir kituose Turkestano miestuose. Kai 1903 m. buvo norima statyti maldos namus Ašchabade, Užkaspijo srities Viršininko kanceliarija pateikė duomenis, kad karių katalikų mieste yra 513, kitų miestiečių katalikų - 1050 (1903 m. gruodžio 2 d. raštas)²⁸.

Panašių prašymų galima rasti ir iš kitų karinių apygardų. Dar 1860 m. Karo ministerijos Mokyklų valdybos rašte Romos katalikų Dvasinei kolegijai rašoma, kad Tobolsko karo mokykloje nemažai mokinių katalikų, o kataliko dvasininko nėra. Toje pat byloje prašoma perkelti iš Tomsko į Tobolską "24 pėstininkų diviziono kapeliono padėjėją, kunigą Ivaškevičių". Parapijos sindikais 1879 m. išrinkti P.Šukas, R.Miksnas, I.Šutas, I.Stankevič ir kiti panašias pavardes turintys asmenys²⁹. Tarp karo kapelionų minimi Jonas Bortkevičius (Atskirasis ir Grenadierių korpusas), Benediktas Bilevičius (5 apygarda), Apolinarijus Butkevičius (Maskvos kadetų korpusas), Bertašius (I ir II Irianburgo kadetų korpusai), Pūkenis (kitur-Pūkėnas) (Krasnojarsko apygarda) ir t.t.³⁰.

Katalikai retai keitė savo tikėjimą. Išlikusiuose dokumentuose aptikti keli tokie atvejai: 1904 m. Syr Darjos srities karo cerkvėje vienas katalikas perėjo į stačiatikybę, 1906 m. ten pat užfiksuotas analogiškas atvejis. Dažniau katalikai su stačiatikėmis tuokdavosi cerkvėse. Nors pasitaikydavo ir priešingų atvejų, kai būdavo pereinama į katalikybę³¹.

1883 m. sausio 1 d. duomenimis, Taškente buvo 32 vyresnieji karininkai ir karinės žinybos klasiniai valdininkai bei 30 jų šeimų narių katalikų³². Ir 20 a.p., kaip pažymima 1913 m. raporte, Taškente gausu katalikų valdininkų ir kariškių (Въ средѣ чиновничества и военной довольно много о Поляковъ-лаеоликовъ)³³. Žemiau pateikta lentelė rodo, kiek 1887 m. (ati-

²⁷ CVIA SP. F. 826. Ap.3. B.264. (Алфавит учебным заведениям подведомственным Могилевской Архиепархии) L. 124.

²⁸ CVUA. F.1. Ap.13. B. (По ходатайству жителей гор. Асхабада Римско-католического исповедания о разрешении устройства молитвенного дома) L.1-18.

²⁹ CVUA SP. F.826. Fr.3. B.73. (О постройке в г. Тоболске новой каменной Римско-Католической церкви) L. nepašeruoti.

³⁰ CVIF. SP. F.822 (Римско-католическая духовная коллегия). Ap.4. B.1610ж. (О вшленных Капелланах) L.5-7; F.826. Ap.3. B.113. (О пастоновке преподавания католического вероучения в учебных заведениях Могилевской Архиепархии) L. nepašeruoti; Tototijos CVA Kazaneje. F. 709 (Казанской Римско-католической церкви (костел) за 1832-1917 год) Ap.4. D.1 (Назначении Казанских Капелланов) L.2-9.

³¹ CVUA. F.19 (Ферганское областное правление). Ap.4. B.508 (Дѣло о совращеніи кураторомъ Римско-католической церкви Пронайтисомъ Православныхъ в католичество). L.1, 3, 5, 7; F.85 (Благочинный военный церквей Сыр-Дарьинской области). Ap. 1. B.41 (Сведение о церквахъ и духовенстве). L.2-6; B.85 (Благочиннаго дѣло съ представленіемъ отчетности въ духовное правленіе и Туркестанскую Духовную Консисторію за 1906 годъ) Д.79682683685.

³² CVUA. F.36. Ap.1. B. (Статистические сведения для составления годового отчета за 1882 г.). L.157.

³³ CVUF. F.36. Ap.1. B.6100 (О настроеніи умовъ населенія города въ 1913 г.). L.7.

tinkamai 1888 m. sausio 1 d.) katalikų tarnavo kai kuriuose atskiruose daliniuose:

Turkestano karo apygardos štabe	- 1 klasinis valdininkas; - 5 šeimos nariai;
I Turkestano šaulių batalione	- 2 štabo ir vyr.karininkai; - 1 klasinis valdininkas; - 1 šeimos narys; - 3 kareiviai;
II Turkestano šaulių batalione	- 3 štabo ir vyr.karininkai; - 5 kareiviai;
III Turkestano šaulių batalione	- 5 štabo ir vyr.karininkai; - 6 kareiviai;
IV Turkestano šaulių batalione	- 2 štabo ir vyr.karininkas; - 1 klasinis valdininkas; - 4 kareiviai;
I Turkestano linijiniame batalione	- 3 štabo ir vyr. karininkai; - 111 kareivių; - 1 karininko žmona;
X Turkestano linijiniame batalione	- 4 karininkai; - 1 klasinis valdininkas; - 14 kareivių;
XII Turkestano linijiniame batalione	- 2 karininkai; - 1 klasinis valdininkas; - 9 kareiviai; - 3 šeimų nariai;
Turkestano tvirtovių valdyboje su apygardos artilerijos štabu	- 21 kareivis;
Turkestano apygardos artilerijos laboratorijoje	- 1 karininko žmona;

Turkestano artilerijos brigados II baterijoje	- 1 karininkas; - 27 kareiviai;
Turkestano aygardos artilerijos arsenale	- 4 kareiviai;
Artilerijos dalyse Taškente	- 2 šeimos nariai; - 11 kareivių;
Taškento inžinerinėje distancijoje	- 4 karininkai ir klasiniai valdininkai; - 3 šeimos nariai (dar 1 civilis vyras); - 2 kareiviai;
Turkestano pionierių pusbatalionyje	- 2 karininkai; - 4 šeimos nariai; - 4 kareiviai;
Turkestano apygardos karo medicinos valdyboje	- 2 klasiniai valdininkai;
Turkestano apygardos intendantūros valdyboje	- 3 karininkai; - 2 klasiniai valdininkai; - 16 šeimų narių; - 3 kareiviai;
Turkestano karo topografijos skyriuje	- 1 karininkas; - 5 klasiniai valdininkai;
Turkestano karo apygardos teisme	- 1 karininkas; - 2 klasiniai valdininkai; - 9 šeimų nariai.

Kad daugėjo katalikų karių liudija ir toks faktas, kad II Turkestano šaulių batalione 1888 m. sausio 1 d. tarnavo 5 kareiviai, o 1893 m. sausio 1 d. - 151

žemesnių laipsnių karys, IV Turkestano šaulių batalione atitinkamai 4 ir 136 žmonės³⁴.

Iš išlikusiųjų kareivių šaukimo dokumentų matyti, kiek naujokų iš Lietuvos atvyko tarnauti į Turkestaną jau 19 amžiaus pabaigoje. 1898 m. tik į Užkaspio sritį buvo atgabenta 622 vyrai iš Kauno gubernijos (žiūr. lentelę, pateiktą autoriaus straipsnyje "Su svetima uniforma. Lietuvos kariai Rusijos armijoje 19 a. pabaigoje - 20 a. pradžioje. Tyrinėjimų problematika", publikuotą ankstesniame Karo archyvo XIV tome)³⁵. Buvo atsitikimų, kad Turkestane gyvenantys lietuviai, atėjus tarnybos laikui, prašėsi atleidžiami nuo pareigos vykti į Lietuvą, į šaukimo punktą, nes norėjo čia būti pašauktais, pvz., toks buvo K. Adomovičius iš Šiaulių apskrities 1913 metais³⁶.

Geležinkeliai tuo metu buvo strateginė transporto rūšis, jungusi užkariautus kraštus su Rusija. Geležinkelininkų aptiktos kareivių Ignoto Lubio (Лубисъ), Ignoto Stankevičiaus (Станкявичюса), Antano Gečo (atsiuntė iš tėviškės 3 rublius Антоначу Гечасу), Juozo Petrusevičiaus (Иосиф Петрусевичюса) ir kt.³⁷ pavardės.

Ne visiems kariams tarnyba buvo lengva. Mūsų kraštiečių pavardžių randame ir tarp dezertyravusių kareivių (1914 m. skelbiama trijų iš Turkestano šaulių pulko pasitraukusiųjų: paieška Adolfo Šiškevičiaus (miestelėno iš Vilniaus) ir Vladislavo Voitkevičiaus (Vilniaus gubernijos ir apskrities valstiečio)³⁸.

Kareiviai iš Lietuvos tarnaudami susidurdavo su karininkais ir karo valdininkais, kilusiais iš jų gimtųjų vietų. Toks buvo generolas leitenantas Kajatonas Afanasovičius (g. 1854), Vilniaus gubernijos dvarininkas. Jis buvo baigęs grafo Arakčejevo gimnaziją, Karo teisės akademiją, dalyvavęs 1877-1878 metų kare su Turkija (Въ походахъ былъ въ Мало-Азіаеской Турши въ составъ Кобулетскаго отряда съ 1877 апр. 12 по 1878 янв. 3 и Карскаго отряда съ 1878 янв. 3 по авг. 2 и принималъ участіе въ слѣдующихъ: 29-го апреля 1877 г. при взятіи штурмомъ мухаэстантскихъ и Хуцубанскихъ высотъ, 16 мая при взяши штурмомъ Самевской позиціи, 11-го Іюня при отбитіи отаки войскъ Дурвища-Паши на Самебскую

³⁴ CVUA. F.36. Ap. 1. B.2956 (Материалы к годовому отчету). L.74, 96, 97, 4104, 112, 114, 116, 120, 122, 133, 134, 136, 139, 157. B.3391 (Материалы к статистическому отчету). L. 2, 4, 6, 7, 9, 12, 14.

³⁵ Visockis A. Su svetima uniforma. Lietuvos kariai Rusijos armijoje - XX a. pradžioje. Tyrinėjimų problematika// Karo archyvas. V. 1997. T. XIV P.26-38.

³⁶ CVUA. F.36. Ap.1. B.6592 (Дѣло Ташкентскаго Особаго по воинской повинности Пуисутствія). L. 3, 4.

³⁷ CVUA. F.583 (Первый Закаспійскій железнодорожный батальон). Ap.1. B.7 (Приказы по 1-ому Закаспійскому железнодорожному батальону за сентябрь отъ 1900 года). Ap.1 B.2 (Приказы по управленію Закаспійскими железнодорожными батальонами). L.4, 41, 75.

³⁸ CVUA. F.300 (Управленіе Начальника Кокандскаго уезда Ферганской области). Ap.1 B.107a (Начальник Кокандскаго уезда). L. 34, 59.

позицію, 1 августа при авангардном дѣль на правомъ флангѣ Мухаэстатской позиціи и 11-го августа при отбитіи атаки Дервиша-Паши на Мухаэстатскую позицію) ir 1904-1905 m. kare su Japonija. Buvo komandiruotas tobulintis į Angliją ir Italiją. 1915 m. buvo išleistas į pensiją suteikiant Infaterijos generolo laipsnį.

1912 m. Odesos karo apygardos teismo pirmininkas generolas leitenantas Petras Kareiva (Карейво) buvo perkeltas tarnauti į Turkestaną. Gimė jis 1856 m. lapkričio 25 d. (sen.st.) Kauno gubernijoje dvarininkų šeimoje. Mokslo siekė Polocko karinėje gimnazijoje, Pavlovsko karo teisės akademijoje. Pasižymėjo kare su Turkija (Находился въ походѣ въ войнѣ противъ Турцкѣ съ 21 Августа 1877 г., совмѣсто съ полкомъ. При переходѣ черезъ границу Княжества Румыніи 1-ого сентября 1877 г., при переходѣ черезъ рѣку Дунай 3 октября того-же года, послѣ чего состоялъ въ отрядахъ: съ 10 октября по 2 ноября 1877 г. - Плевненскаго обажения - ЕГО ВЫСОЧЕСТВА КНЯЗЯ КАРЛА РУМЫНСКАГО, съ 2 ноября 1877 г. Западскаго - Генераль-Адютанта Гуркоб а затѣмъ въ составъ Гвардейскаго Корпуса на бивиакахъ въ окресностяхъ г. Константинополя съ 14 февраля по 21 августа 1878 г., т.е. по день посадки полка на суда для возвращенія въ с.-Петербургъ куда и прибылъ 14 сентября таго-же года, высадившись въпорѣхъ гю Николаева Августа 22 дня. Находился въ сраженіяхъ и дѣлахъ противъ Турков: и 1877 г. 12 октября при взятіи укрепленной позиціи у селенія Горный Дубнякъ, подъ начальствомъ Генераль-Адютанта Гурко, 16 октября при взятіи со всѣмъ гарнизономъ, 10 и 11 ноября при усиленной реког гор. Эстрополя и перестрѣк у Троицкаго Монастыря. 12 ноября при взятіи укрепленнаго города Этрополя колонной Генераль-Маіора Дандевилія; 17 ноября при взятіи Златицкаго перевала Балканъ флигель-Адютантамъ Полковникомъ Любовицкимъ, 21, 22, 26 и 30 ноября въ перестрелкахъ с неприятелемъ въ Златицкомъ отрядѣ и 21 декабра при занятіи гор. Златицы.

Въ 1878 г. 2 января при занятіи г. Татаръ Безарджина и въ этожъ день при переправѣ колонны Генераль-Адютанта графа Шувалова черезъ рѣку Марицу во время ледохода и въ бродѣ; 3, 4 января въ трехдневномъ бою войскъ заподного отряда, подъ общимъ начальствомъ Генераль-Адютанта Гурко, подъ г. Филипополемъ, при взятіи города и окончательномъ пороженіи всей арміи и расьяніи всей арміи Сулеймана Паши, съ 10 по 12 января при движеніи отряда Генераль-Адютанта Гурко отъ гор. Филипополя къ Андрианополю и 12 февраля при занятіи Сань-Стуфано подъ стенами Константинополя ЕГО

ИМПЕРАТОРСКИМЪ ВЪСОЧЕСТВОМЪ Главнокмандуишм.) ir 1905 metais dalyvavo kovose su japonais.

Mirus vienam katalikui, generolui majorui Vaclavui Usakovskiuui suteiktas generolo leitenanto laipsnis. Šis 1847 m. gimęs generolas taip pat buvo karų su Turkija dalyvis. Gardino dvarininkas generolas majoras Ivanas Roškovskis (g. 1855), tarnavęs teisėju, taip pat buvo karo su Turkija dalyvis. Kauno gubernijos dvarininkas pulkininkas Antanas Augustinas Kražovskis (g. 1852) buvo Polocko karo gimnazijos ir I Pavlovsko karo mokyklos auklėtinis. Iš Vilniaus karo mokyklos auklėtinių čia tarnavo Kauno gub. dvarininkas poručikas Feliksas Dombrovskis (g. 1880), Minsko gub. dvarininkas paporučikis Vitoldas Richteris (g. 1888), Vilniaus gub. valstietis podporučikas Mykolas Mincevičius (g. 1880), taip pat jau minėtas Vincas Glovackis. Mogiliovo generolas majoras Bronislovas Liudvikas Gineika (Гинейко) (g. 1857) tarnavo kariniu teisėju. Jis, dar turėdamas pulkininko laipsnį, buvo atkeltas iš Odesos ir pakeitė generolą majorą Joną Rinkevičių (g. 1854), kuris 1906 m. kovo 7 d. įsakymu buvo paskirtas Turkestanos karo apygardos teismo prokuroru Rusijos karo su Turkija metu. Jis buvo generolo Gurkos adjutantas nuo 1877 12 02 iki 1878 01 19. Iš karininkų dar minėtini Kauno gubernijos dvarininkai: Feliksas Dombrovskis, Skobileve tarnavęs IX Turkestanos šaulių bataliono poručikas, pulkininkas Antanas Kražovskis; Vilniaus gubernijos valstiečiai, Mykolas Micevičius ir Jonas Rogilo, tapę podporučikais III Zerbulakso rezerviniame batalione. 1906 m. 4-ojo Andižano rezervinio bataliono vadas pulkininkas Boreiša skiriamas pėstininkų stovyklos viršininku apmokymų metu. Kapitonas Goštautas dažnai siunčiamas su diplomatiniais pavedimais pas Bucharos emyrą ir Chivos chaną³⁹. Iš medikų minėtini - Vaitiekūnas (Войтекунас), 1888 m. Namagano karo ligoninės civilis gydytojas Geištoras (Гейшторъ).

Lietuviškos pavardės (Kazimieras Kreivys, Kazimieras Šoveika, Vladislavas Končanas ir kt.) dažnos įvairiuose įsakymuose. Kartais tautiečiai ir vienas kitą apskūsdavo. Pvz., Turkestanos V šaulių pulko karį Stanislovą Valiuką apskundė felčeris Laurynas Subačius, ir S.Valiukas pateko į drausmės kuopą.

³⁹ CVUA. F.1 Ap.3 B.709 (О командовании къ Эмиру Бухарскому полковника Рудановскаго, капитана Гоштота и над. сивъг. Риваева и по расходам). L.1; B.710 (О командовании капитана Гоштота и подполковника Асфендірова въ Чарджуй на встрѣчу живинскаго посольства и о расходахъ по этому командованию). L.11; F.17 (Сыр-Дарынское областное правление). Ap.1 B.31482 (Списки лиц и их членовъ семействъ служащихъ в учебныхъ заведеніяхъ). L.12; F.723 (Туркестанскій военно - окружной суд) Ap.1 B.95 (Переписка о личномъ составѣ и послуженіи списки). L.19, 61, 68, 80; B.322 (Дѣло 1915 г. Канцелярія Туркестанскаго Военно-Окружнаго Суда со спискомъ по старшинству в чинахъ за 1914). L.ненумеровати; (tas pat už 1916 m.). L.2; B.425 (tas pat už 1905 m.). L.ненумеровати (tas pat už 1912 m.). L.ненумеровати; B.429 (Посложные списки Генераламъ и Штабъ-офицерамъ Туркестанскаго Военно-Окружнаго суда). L.15-22; B.488 (Послужной списокъ Ринкевича Иван.). L. 8-9; F.850. Ap.1 B.6 (Приказы по войскамъ Фурганской области о личномъ составѣ). L.16.

Bet daug dažniau lietuviai dainuodavo, tai liudija lietuvių pavardės Užkaspijo srities choro sąrašuose (Kazimieras Micevičius, Karlas Tikas, Dominykas Rinkevičius, Jonas Balsys, Antanas Voidilo, etc.)⁴⁰.

Pirmojo pasaulinio karo metais Turkeстане atsirado pabėgėlių, bet dauguma, atrodo, buvo iš Gardino gubernijos, nors minimi pabėgėliai ir iš Vilniaus gubernijos; buvo čia ir laikinai komandiruotų lietuvių karininkų, pvz., einantis karo tardytojo pareigas padporučikis Napoleonas Markuvėnas (Маркуенасъ) dirbęs karo pramonės komitete, kvalifikuoti darbininkai, Skobelevo apskrities viršininku karo metais buvo pulkininkas Goštautas (Гоштоутас)⁴¹.

O kariai galėjo sutikti savo tautiečius, kurie jau 20 a. pradžioje rašydavo esą lietuviai, iš tikrųjų - lenkai, nors pavardės jau visiškai lietuviškos: Taškento mokytojas Augulis (Авгулис-Авгуловичъ). Iš dirbusių civilinį darbą buvo gavusių diplomus karo mokyklose, pvz., Imperiškosios karo medicinos akademijos vaistininke diplomą turėjo Juozapas Balsevičius (Юсиф Бальсевичъ)⁴². Dalis jų - buvę kariškiai, po tarnybos pasilikę gyventi Azijoje, kaip maišiagalietis Sankt Peterburgo felčerių mokyklos auklėtinis, atsargos armijos vyresnysis medicinos felčeris Alfonsas Baranovskis (lietuvis, katalikas, viengungis)⁴³. Kartais tokiems buvusiems kariškiams tekdavo aiškintis, kad jie nėra tremtiniai kaip kad buvusiame Turkeстанo 4 linijinio bataliono poručikui Antanui Guborevičiui - Radobylskiu)⁴⁴.

Daug mažiau buvo kitų konfesijų žmonių, save vadinusių lietuviais. Paminėtinas prie geležinkelio teismo dirbęs darbų vykdytojas Romualdas Ben-

⁴⁰ CVUA. F.723. Ap. 1. B.292 (Дѣло временнаго военнаго суда) L. 2, 20, 23, 26, 29, 41, 89, 146, 149, 15, 209, 230, 263, 254, 253; B.303 (О стрѣлке 5-го Туркестанскаго стрѣлковаго полка Станиславъ Михайловичъ Валуокъ) L.8, 18; F. 850. Ap.1. B.5 (Приказы по войскам Ферганскаго области о личномъ составѣ); B.23 (Списокъ низшихъ чиновъ 3-ей Туркестанскаго стрѣлковаго бригады назначенныхъ въ составъ Памирскаго отряда). L.60,55,61,92; B.36 (Приказы по 3-ей Туркестанскаго стрѣлковаго бригады). L.1; F. 854 (Штабъ войскъ Закаспійскаго области Туркестанскаго Военнаго округа) L.21; B.17 (Приказанія по Закаспійскаго области и войскамъ изъ оной расположеннымъ) L. nepušturoti.

⁴¹ CVUA. F.18 (Самаркандское областное правление). Ap.1. B. (О беженцахъ); F.36. Ap.1. B.7920 (Дѣлшъ Ташкенскаго Уездно-городскаго Особаго по воинской повинности Присудствія) L.4; F.37 (Ташкенскаго городскаго управа) Ap.1. B.551 (Алфавитноу Списокъ о беженцевъ); F.723; Ap.1. B.101 (Именные списки офицеровъ); F.723. Ap.1. B.101 (Именные списки офицеровъ и классныхъ чиновниковъ). L.13, 161, 166; B.407 (Дѣлшъ съ перепишкой по личному составу офицерскихъ и классныхъ чиновъ и положеній на нихъ дисциплинарныхъ взысканій)

⁴² CVUA. F.17. Ap.1. B. 32426 (Дѣло Врачебнаго Отделения Сыръ-Дарьинскаго Областнаго Правленію Кандидаты на фельдшерскіе должности). L.1; F.279 (Среднеазійскій областной военно-промышленный комитет). Ap.1. B.9, 20, 23, 25, 29, 38, 54 (Ср.Аз.Военно промышленный Комитет); F.525 (Фурганскій областной комитет по устройству беженцевъ). Ap.1. B.1 (Ферганскій областной комитет помощи беженцамъ).

⁴³ CVUA. F.18. Ap.1. B. 12968 (Учетная хронологическая книга офицерскимъ чинамъ ополченія, состоящимъ на учетъ Самаркандскаго Областнаго Правленія). L.12, 13, 29, 30; F.130. Ap. 1 B. (О службѣ частнаго повереннаго окружнаго суда И.И.Балесевича). L.3; F.150. Ap.1. B.179 (Прокуроръ Ново-Маргеланскаго окружнаго суда). L.29-30

⁴⁴ CVUF. F.1. Ap.13. B.18 (Дѣло канцелярїи Туркестанскаго Генераль-Губернатора. 1-го, столъ II). L.7-8

deris (Ромуалдъ Карлович Бендеръ) liuteronas, su žmona, dukra ir trimis sūnumis užsirašęs kaip lietuvis⁴⁵. Mažiau nei kitose Rusijos imperijos valdose čia buvo ir tarnaujančių Lietuvos žydų⁴⁶.

Pateikta medžiaga, tikiuosi, paskatins istorikus profesionaliau tyrinėti šį Lietuvos karo istorijos laikotarpį.

⁴⁵ CVUA. F.17. Ap.1. В.31485 (Список лиц и их членов семейств служащих в Управлении по сооружению Семиреченской железной дороги). L.5-6.

⁴⁶ CVUA. F.17.Фр.1. В. (Послужные списки фельдшеров 1904 года). L. неперенумерuoti.